

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

عالم برزخ ماهیت ویژگی‌ها و ادله‌ی آن

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین استاد عزالدین رضا نژاد (دام عزه)

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین استاد عبدالرحیم سلیمانی (زید عزه)

دانش پژوه:

عارف تاشدمیر

سال ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۸۴۳

تاریخ ثبت:

تعمیرات اساسی

اهداء

این تحقیق که از طرف خداوند بزرگ و منان به بندگان
امثال ما توفیقش داده شده ؛ اولاً از خدای بزرگ خواستار
شکرگزاریش می باشم.

این نوشته به کسی که همه هستی مان به واسطه آنان است
خورشید و ماه و ستاره همه ستایش آن می کنند و تمثال از
وصف آنان می باشند...

به کسی که مظلومان، عاشقان، اولیاء، حتی انبیاء منتظر
ظهور شریفش می باشند، به امام زمان علیه السلام عجل الله
تعالی فرجه الشریف.

و به کریمه اهل بیت حضرت معصومه (فاطمه

ثانیه) (علیها السلام) اهداء می گردد.

تشکر و قدردانی

حمد و ستایش بی پایان خدای را که به انسان عقل و هوش (حجت درونی) بخشیده و وی را به واسطه پیامبران خود (حجت‌های بیرونی) مدد رسانده است.

دروود و سلام بیکران بر پیامبران و رسولان الهی و ائمه هدی: که راه سعادت را برای بشر هموار نموده‌اند.

تقدیر و تشکر از همه دانشمندان ربانی که ما را در فهم معارف الهی و دینی یاری می‌دهند،

و اینجانب بر خود فرض می‌دانم که از راهنمائیها و ارشادات دانشمندان گرانمایه و اساتید معظم آقایان حضرت حجة الاسلام والمسلمین عزالدین رضا نژاد (بعنوان استاد راهنما) و حضرت حجة الاسلام والمسلمین عبدالکریم سلیمانی (بعنوان استاد مشاور) همینطور از مساعدتهای صمیمانه‌ی گروه فلسفه و کلام و مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی و کارکنان متعهد و شریف آن، تشکر و سپاسگزاری نمایم.

توفیق روزافزون همگان را از خداوند علیم و منان مسئلت می‌نمایم.

چکیده پایان نامه

عالم برزخ؛ انسان پس از مرگش وارد عالم دیگر می شود به آن عالم، عالم برزخ می گویند این عالم بعد از مرگ شروع می شود تا روز قیامت ادامه دارد و با آغاز قیامت این عالم نیز به پایان می رسد.

عالم برزخ با آیات و روایات کثیره قابل اثبات است.

فقط در یک آیه (سوره مومنون) به این عالم تصریح شده است با تعبیر «و من

ورائهم برزخ الی یوم یبعثون»

در این آیه کلمه برزخ به معنای همان عالم برزخ (عالم قبر) است. در ضمن این آیه

شریفه روایات کثیره وارد شده که مراد از «البرزخ» همان عالم برزخ یا همان عالم قبر است.

در آیات دیگر نیز اشاره به این عالم شده است.

پس از اثبات وجود عالم برزخ به ویژگی های آن عالم پرداخت شده است از قبیل:

۱- چون انسان با مرگ وارد عالم برزخ می شود با پرسش نکیر و منکر روبه رو

می شود. پس از پرسش اجمالی از قبیل خدایت کیست؟ پیامبرت کیست؟ امامت کیست؟

قبله ات کجاست؟ و... وضعیت او روشن می شود یعنی پس از پرسش معلوم می شود که این

در نعمت و لذت باشد یا در عذاب و عقاب برزخی

پس از آن فشار قبر وارد می شود. در این بحث، آیا فشار قبر عمومی است؟ یا از کسانی

برداشته شده یانه؟ بحث های شده است.

۲- رابطه روح با دنیا و با بدن خاکی؟

روح پس از جدایی از این دنیا رابطه اش با این جهان کنونی به طور کلی قطع نمی شود

بلکه طبق اعمالش و میزان ایمانش برای دیدار با خانواده اش به این دنیا سر می زند. و از

اعمال دوستان بهره مند می شود.

۳- عذاب و عقاب در عالم برزخ:

در این قسمت به عذاب و کیفر و لذت‌های که در عالم برزخ برای برزخیان وجود دارد مورد بررسی و نتیجه‌گیری شده است. آنان با قالب مثالی انواع لذت‌ها و کیفرها را احساس می‌کنند.

در فصل چهارم:

به پایان عالم برزخ اشاره شده است. در این فصل با صور اسرافیل (ع) وضعیت دنیا، خورشید ستاره، کوهها و... بهم می‌خورد مورد بحث قرار می‌گیرد.

در فصل پنجم:

می‌توانم بگویم که ابتکار بنده است. فصل را به عنوان شبهات و پرسش‌ها باز نموده‌ام و سئوالات را مورد بررسی قرار دادم. از قبیل:

۱- آیا عالم برزخ در این دنیا است که ارواح در وادی السلام و وادی برهوت جمع

می‌شوند؟

۲- آیا روح در قبر به بدن عود می‌کند؟

۳- آیا در عالم برزخ اراده و اختیار وجود دارد؟

۴- آیا عالم برزخ را تمام انسانها درک خواهند کرد؟ کسانی که در پایان این جهان صور

اسرافیل را درک نموده‌اند برای آنان نیز عالم برزخ وجود خواهد داشت؟

نتیجه بحث:

با بررسی و با توجه به آیات و روایات، عالم برزخ وجود دارد و این عالم برتر از این دنیا است و لذا ویژگی‌های مخصوص به خودش را دارد. این عالم با مرگ شروع می‌شود و با زنده شدن (با صور دوم اسرافیل (ع)) پایان می‌یابد.

فهرست مطالب

- اهداء..... ۱
- تشکر و قدردانی..... ۱
- چکیده پایان نامه ۱
- مقدمه: ۱
- پیشگفتار ۴
- ۱- تبیین موضوع ۴
- ۲- ضرورت موضوع: ۵
- ۳- هدف از تحقیق: ۶
- ۴- موانع تحقیق: ۶
- ۵- پرسش‌های اصلی: ۷
- ۶- فرضیه‌های تحقیق: ۷
- ۷- واژه‌های کلیدی: ۷
- «البرزخ» ۷
- ۱- برزخ ۷
- ۲- راغب اصفهانی می‌فرماید: ۸
- ۳- در مجمع‌البحرین: ۸
- ۴- شیخ طبرسی: ۸
- ۵- «قاموس قرآن»: ۹

۹	۶- در تفسیر قمی:.....
۹	۱- برزخ در لغت و اصطلاح.....
۱۰	۲- عالم مثال:.....
۱۰	۳- وادی السلام:.....
۱۰	۴- وادی برهوت:.....
۱۰	۵- متوسطان:.....
۱۱	۶- کیفی:.....
۱۱	۷- قیامت صغری:.....
۱۱	واژه برزخ در آیات.....
۱۲	واژه برزخ در روایات:.....
۱۲	واژه برزخ در نهج البلاغة:.....
فصل اول: کلیاتی در موضوع مرگ	
۱۵	آغاز بحث:.....
۱۵	مرگ چیست؟.....
۱۶	درباره مرگ قرآن چه فرموده است؟.....
۱۶	در «قاموس قرآن» «وفی» و «توفی» چنین معنی شده است:.....
۱۸	رابطه مرگ با خواب در روایات:.....
۱۹	حقیقت خواب و اقسام آن:.....
۱۹	اقسام خوابها:.....
۲۱	سکرات مرگ:.....
۲۴	مرگ و انبیاء.....
۲۴	موسی و تلخی فراق:.....

- تلخی مرگ از نظر حضرت یحیی علیه السلام: ۲۶
- اثر شیطان در هنگام جان دادن: ۲۶
- داستان عجیب برصیصای عابد: ۲۷
- تلقین و اهمیت آن: ۲۸
- تلقین چیست؟ ۲۸
- نتیجه تلقین: ۲۹
- با تلقین شیعه می شود: ۳۰
- تلقین حضرت عزرائیل علیه السلام: ۳۲
- مرزه گویی مردی خوشگذران هنگام مرگ: ۳۳
- عزرائیل علیه السلام در هنگام مرگ برای چه کسانی مهربانی می کند؟ ۳۴
- چیزهایی که برای رفع سكرات مرگ مفید است: ۳۸
- مأموران مرگ ۳۹
- مأموران مرگ چه کسانی هستند؟ ۳۹
- در هنگام مرگ سیمای فرشتگان نسبت به بدن و نیکان ۴۳
- الف - نسبت به نیکوکاران: ۴۳
- ب - نسبت به بدکاران: ۴۴

فصل دوم: ادله‌ی وجود عالم برزخ

- نخستین منزلگاه ۴۸
- آیاتی که عالم برزخ با آن اثبات می شود ۴۸
- آیه که بر وجود عالم برزخ دلالت صریح دارد: ۴۸
- ۱- گفت و شنود فرشتگان با نیکان: ۵۲
- ۲- گفت و شنود خداوند و فرشتگان با بدن ۵۴

- ۵۶ ..... ۳- پاداش و سعادت نیکان:
- ۶۱ ..... ۴- گفت و شنود با خداوند و فرشتگان:
- ۶۵ ..... داوری عقل درباره عالم برزخ
- ۶۶ ..... آرای اندیشمندان:

فصل سوم: ترسیمی از حیات برزخی

- ۶۸ ..... ویژگیهای عالم برزخ:
- ۶۸ ..... اول - پرسش در قبر (در اولین منزلگاه)
- ۶۸ ..... بازرسان قبر
- ۶۸ ..... اهمیت پرسش قبر نزد شیعه:
- ۷۱ ..... آزمونی سخت:
- ۷۱ ..... اموری که از انسان بعد از مرگ می پرسند:
- ۷۲ ..... برای این امور چند نمونه روایت ذکر می نمائیم:
- ۷۳ ..... پرسش شوندگان
- ۷۴ ..... متوسطان:
- ۷۴ ..... مستضعفان:
- ۷۶ ..... نتیجه بحث:
- ۷۶ ..... معصومان و مقربان
- ۷۷ ..... دلایل برداشته شدن سؤال در قبر از معصومان علیهم السلام:
- ۷۸ ..... سوم، فشار قبر:
- ۸۰ ..... عواملی که موجب فشار قبر می شود:
- ۸۲ ..... داستان «سعد بن معاذ» و فشار قبر او
- ۸۴ ..... عواملی که موجب رفع یا کاهش فشار قبر می شود:

- ۱- نماز شب و کامل نمودن رکوع: ۸۴
- ۲- صدقه و نماز مخصوص: ۸۵
- ۳- نماز وحشت: ۸۵
- ۴- حج: ۸۶
- ۵- مردن در جمعه: ۸۶
- ۶- نهادن دو چوب تر همراه میت: ۸۷
- ۷- ریختن آب، روی قبر: ۸۸
- ۸- خواندن بعضی از سوره‌های قرآن: ۸۹
- الف - سوره نساء: ۸۹
- ب - سوره یاسین: ۸۹
- ج - سوره زخرف: ۹۰
- د - سوره تکاثر: ۹۰
- هـ - سوره ن و القلم: ۹۰
- و - سوره ملک: ۹۰
- آرزوی نابجای بازگشت و جبران: ۹۱
- خیرات بعد از مرگ: ۹۲
- تشبیه حیات برزخی: ۹۳
- در گفتار بزرگان تشبیه عالم برزخ ۹۴
- قالب مثالی چیست؟ ۹۵
- در روایات به این موضوع چنین اشاره شده است: ۹۷
- پاداش و کیفر حقیقی: ۹۹
- روایات در مورد پاداش: ۹۹

- ۱۰۱ ..... روایات در مورد کیفر:
- ۱۰۳ ..... رابطه روح با بدن خاکی در عالم برزخ:
- ۱۰۵ ..... داستان پذیرایی صاحب قبر با زائرانش:
- ۱۰۶ ..... رابطه‌ی روح با دنیا:
- ۱۰۷ ..... صحبت سلمان فارسی با اهل قبر:
- ۱۱۷ ..... اسباب عذاب
- ۱۱۸ ..... عذاب دروغگو در عالم برزخ
- ۱۱۹ ..... ماری به نام شجاع در قبر
- ۱۲۰ ..... تجسم عمل

فصل چهارم: پایان عالم برزخ

- ۱۳۰ ..... پایان برزخ
- ۱۳۱ ..... وحشت قیامت برای اهل عالم برزخ
- ۱۳۳ ..... وضع آسمانها:
- ۱۳۳ ..... آیات این وضع را چنین بیان می‌نماید:
- ۱۳۴ ..... وضع خورشید و ماه
- ۱۳۶ ..... وضع ستارگان
- ۱۳۷ ..... وضع زمین و کوهها
- ۱۳۹ ..... «اما وضع کوهها»
- ۱۴۰ ..... ورود به قیامت در آیات:
- ۱۴۲ ..... چیزهایی که انسان را از شدائد قیامت نجات می‌دهد:

فصل پنجم: پرسش‌ها، شبهات و پاسخهای آن

۱۴۵	.....	مکان عالم برزخ
۱۴۵	.....	شبهه اول: مکان عالم برزخ
۱۵۰	.....	شبهه دوم: عود روح به بدن
۱۵۱	.....	شبهه سوم
۱۵۲	.....	شبهه چهارم:
۱۵۵	.....	شبهه پنجم:
۱۵۶	.....	شبهه ششم:
۱۵۸	.....	نتیجه گیری نهایی
۱۵۹	.....	فهرست منابع

مقدمه:

﴿و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون﴾^(۱)

انسان‌ها را خداوند برای به کمال رساندن آفریده است. انسان یک موجود است ممتاز از همه موجودات عالم. متغایر با تمام موجودات دیگر، برای این که انسان است می‌تواند به کمالات برسد ملائکه در مقابل آن تعجب کنند. به تعبیر قرآن کریم انسان است که می‌تواند در روی زمین خلیفه و نماینده خداوند بشود.

﴿انی جاعل فی الارض خلیفة﴾^(۲)

هدف از ارسال رسولان نیز انسان‌ها را در این راستا کمک و راهنمایی عملی نمودن بود. این راهنمایی پرورش، آماده سازی، پاک سازی و... با دو وجه صورت می‌گرفت. با بشارت و یا با انداز.

در اینباره قرآن کریم می‌فرماید:

﴿و ما نرسل المرسلین الا مبشرین و منذرین﴾^(۳)

«ما پیامبران را جز آنکه مژده و بیم دهند نفرستادیم.»

کسانی که می‌خواهند این راه را بروند و به کمال برسند باید آنها نیز بشارت و بیم داده بشوند، تا این راه پر پیچ و خم را به پایان برسانند.

۲- بقره - آیه ۳۰.

۱- سوره الذارعات، آیه ۵۲.

۳- انعام، ۴۸.

انسان در هنگام سختی‌ها با یاد سختی‌های آخرت آن سختی‌ها را می‌تواند خنثی کند

﴿قل نار جهنم اشد حرا لو كانوا یفقهون﴾

«به آنها بگو: آتش دوزخ از این هم گرم‌تر است، اگر می‌دانستند»^(۱)

و در هنگام خوشحالی و یا مبتلا به غفلت و لذت‌های دنیوی انسان به خودش می‌تواند

بشارت دهد ﴿ما عندکم ینفد و ما عند الله باق﴾

«آنچه که نزد شماست فانی می‌شود اما آنچه نزد خداست باقی است»^(۲)

و در آیه دیگر: ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾^(۳)

«در حال که آخرت بهتر و پایدارتر است.»

بنابراین می‌توان گفت انسان را در راستای رسیدن به هدف (کمال) چیزی که خیلی موثر

است به یاد مرگ و عالم دیگر بودن می‌باشد.

درمان اکثر گناهان به یاد مرگ بودن می‌باشد. کسی که به یاد مرگ باشد هدفدار خواهد

بود. و لذا می‌توان گفت: پیامبران از این جهت بر این مساله بیشتر تاکید می‌کردند.

بنده نیز اولاً برای خودم و برای کسانی که امثال من می‌باشند یک تنبه باشد. این موضوع

(عالم برزخ و ویژگی‌های آن) را انتخاب کردم و با لطف و کرم پروردگار عالم توانستم این

تحقیق را به تحریر در آورم.

در این تحقیق سعی کردم از کتب و منابع دسته اول استفاده کنم و همچنین کتب که

جدیدا در این موضوع نوشته شده بود آنها را نیز مورد مطالعه و بررسی قرار دادم. امیدوارم

یک اثر باشد که هم برای خودم و هم برای عزیزان که مشتاق این چنین موضوعات می باشند مفید و جدید باشد.

در این جا بر خودم لازم می دانم اولاً از اساتید بزرگوارم استاد رضا نژاد و استاد سلیمانی تشکر کنم. بنده را با ارشاداتهایشان راهنمایی کردند. امیدوارم این نوشته لایق زحمات آن بزرگواران گردد.

و همچنین از مرکز جهانی اسلامی مخصوصاً از گروه فلسفه و کلام که این بستر را برای ما مهیا نموده اند قدر دانی می کنم و تشکر می نمایم.

عارف تاشدمیر.

پیشگفتار

۱- تبیین موضوع

عالم برزخ: انسان پس از مرگ به عالم دیگر منتقل می‌شود به آن عالم، عالم برزخ گفته می‌شود.

این عالم همانطور که از واژه «برزخ» نیز نمایان است، عالم است ما بین دنیا و آخرت قرار دارد. این عالم از دنیا برتر و از عالم آخرت (مرتبه‌اش) پایینتر می‌باشد.

انسان وقتی که وارد عالم قبر شد (عالم برزخ شد) در آنجا مورد سؤال اجمالی قرار می‌گیرد پس از جوابهایش وضع برای او آشکار می‌گردد. به تعبیر دیگر دوزخی (برزخی) و یا بهشتی (برزخی) بودنش معلوم می‌شود. اگر جواب‌ها را صحیح گفته باشد او را به بهشت مژده می‌دهند و اگر نتوانست پاسخ بگوید... او را به عذاب و عقاب در برزخ مژده می‌دهند. و تا روز قیامت به این احوال زندگی خواهند کرد.

پرسش در قبر و فشار قبر از جمله مباحث است که مورد اتفاق تمام علماء است. انسان در این عالم (برزخ) رابطه‌اش با دنیا به طور کامل قطع نمی‌شود بلکه طبق میزان اعمالش برای زیارت به این دنیا سر می‌زند. روح برای دیدار با خانواده، دوستان و آشنایان خویش به عالم دنیا می‌آید مخصوصاً در اعیاد و در روز جمعه دیدارها بیشتر می‌شود. عالم برزخ ویژگی‌های مخصوص به خودش را دارد. اجمالا می‌توان به عنوان نمونه چند تا از آنها را ذکر کرد:

۱- انسان دیگر نمی‌تواند به دنیا برگردد. (تا اعمالش را از سر بگیرد).

۲- در آنجا انسان مورد سؤال و بازجویی قرار می‌گیرد.

۳- فشار قبر دارد.

۴- خیرات بعد از مرگ به انسان می‌رسد.

۵- در عالم برزخ تجسم اعمال صورت می‌گیرد.

۶- عالم برزخ با وقوع قیامت تمام می‌شود.

بنابراین عالم برزخ: عالمی است که انسان پس از مرگش وارد آن عالم می‌شود و در آنجا تا روز قیامت زندگی (برزخی) خواهد کرد. و آن عالم غیر از عالم دنیا است و ویژگی‌های مخصوص به خودش را دارد.

۲- ضرورت موضوع:

الف - انسانها برای رسیدن به کمال خلق شده‌اند. و لذا برای رسیدن به این کمالات چیزی که به انسان بیشتر کمک می‌کند، به یاد مرگ بودن است. و لذا این موضوعی است که انسان را به طرف کمال سوق می‌دهد.

ب - در این موضوع نسبت به اهمیتش خیلی کم کار شده و اگر کاری هم شده در سطح پایین کار شده است و لذا بنده این کاستی را دیدم و تصمیم گرفتم در این باره تحقیق کنم.

ج - در ترکیه یکی از موضوعات است که مستقلا بحث نشده و دست نخورده مانده است.

د - انسان و جامعه با یاد مرگ به خودش می‌آید و کنترل می‌شود. با یاد مرگ جلوی گناهان، فساد گرفته می‌شود.

مخصوصا در عصر ما که فساد، گناه، جا، مکان، پیر و جوان نمی‌شناسد می‌توان گفت برای کنترل و تعادل در جامعه و مخصوصا در بین جوانان این بهترین روش است و لذا با

گسترش اعتقاد به معاد در بین جوانان می‌توان جلوی فساد را گرفت.
 لذا انسان با اعتقاد داشتن به معاد، دیگر خودش برای خودش ناظم و ناظر خواهد بود.
 ج - در این موضوع شبهات زیادی وجود دارد که کتب‌هایی که در این باره نوشته شده
 اصلاً به آن اشاره نشده و اگر اشاره هم شده باشد خیلی کم اشاره شده است. و لذا در این
 نوشتار فصل به عنوان «شبهات و پاسخ‌های آن» مطرح کردم.
 ۵ - مزده و بیمهای این عالم برزخ نسبت به دیگر مباحث «جهان پس از مرگ» به دلیل
 اینکه دوران آن به زودی فرا می‌رسد، نخستین منزلگاه و محل تصفیه گناهان است بحث از
 آن را برگزیده‌ام.

۳- هدف از تحقیق:

تحقیق درباره عالم برزخ خیلی کم شده و کتب که نوشته شده در سطح عوام الناس است
 [البته غیر از چند کتاب] و در این موضوع شبهات زیادی وجود دارد که به آن اشاره نشده
 است بنده قصد داشتم این کاستی‌ها را با این تحقیق جبران نمایم «ان شاء الله».
 در این موضوع آیات که وارد شده آنها را دسته بندی کرده و مطالب مورد نیاز را
 استخراج نمودن بود. الحمد لله مقداری می‌توان گفت که موفق شدم... ولی از طولانی شدن
 موضوع مطالب و آیات دیگر را ذکر نکردم. فقط به عنوان نمونه اشاره نمودم.

۴- موانع تحقیق:

الحمد لله تا به حال با مانع جدی رو به رو نشده‌ام. ولی بعد از اخذ پایان نامه به مسافرت
 رفتم و در ماه رمضان نیز به تبلیغ رفتم. این‌ها مقداری اثر گذاشت هر چند که بنده در

مسافرت هم کار و کوشش و تحقیق را ادامه دادم علاوه بر این در کتابخانه‌ها بعض کتب یافت نمی‌شد.

۵- پرسش‌های اصلی:

۱- آیا عالم برزخ وجود دارد؟ ادله آن چیست؟

۲- ویژگی‌های عالم برزخ چیست؟

۳- آیا عالم برزخ پایان دارد؟

۶- فرضیه‌های تحقیق:

۱- عالم برزخ وجود دارد.

۲- عالم برزخ ویژگی‌های خاص خودش را دارد.

۳- عالم برزخ همان عالم مثال است.

۴- روح انسان پس از مرگ رابطه‌اش با دنیا قطع نمی‌شود.

۵- عالم برزخ پایان دارد.

۷- واژه‌های کلیدی:

«البرزخ»

۱- برزخ - برازخ: بازداشت میان دو چیز، حائل میان دو چیز که عبارت از دنیا و آخرت

باشد. از وقت موت هر فرد تا روز قیامت^(۱)

۱- احمد سیاح، فرهنگ بزرگ جامع نوین (فرهنگ سیاح) عربی به فارسی ج ۱، ص ۹۲.